

Současná ruská geopolitika

PETR KRATOCHVÍL

Na světě by se nenašlo mnoho zemí, kde se geopolitika těší takové oblibě jako v současném Rusku. To je obzvláště překvapivé ve srovnání se situací před kolapsem východního bloku. Mezi základní faktory této radikální změny lze zařadit mimo jiné tyto:

- Geopolitika byla považována za jednu z nejnebezpečnějších imperialistických teorií, neboť se z pohledu ortodoxních marxistů zabývala především zdůvodňováním nutnosti imperialistické expanze. Proto bylo vědecké bádání v oblasti geopolitiky považováno za „obzvláště nebezpečný ideologický zločin“.¹⁾

- Za druhé vedla dezintegrace východního bloku v několika etapách (počínaje satelitními státy, přes bývalé sovětské republiky až k současným odstředivým tendencím v rámci Ruské federace – viz mapa č.1) k pádu kdysi mocného impéria, jehož postupný, staletý růst byl zvrácen během jediné dekády. Otrěsená ruská elita se snaží nalézt nové paradigma, které by pro ni uspokojivým způsobem objasnilo současnou ruskou pozici na světové scéně.

- Za třetí dochází v Rusku snad ještě více než kde jinde k prolínání akademické a politické roviny při debatách o budoucí orientaci Ruska. Geopolitika při tom hraje výraznou roli, a je proto velice často využívána (někdy i zneužívána) politiky z celého spektra ruských politických stran.

- S tím souvisejí v neposlední řadě i ostré diskuse, které vyvolalo výše zmíněné spojení geopolitické teorie s praktickou politikou. Tyto diskuse se dotýkají nejen oprávněnosti využívání geopolitiky v praxi, ale zejména samotné vědecké hodnoty geopolitiky tak, jak je prezentována mnoha politiky v dnešním Rusku.

Ruská geopolitika si tedy v každém případě zaslouží hlubší analýzu, jelikož její vývoj v posledním desetiletí je vskutku bouřlivý a protože – což by mělo být zdůrazněno – zásadním způsobem formuje současnou politické myšlení v Rusku.

Debaty o budoucnosti Ruska

Historicky ruská geopolitika vychází z panslovanských idejí, které spočívaly na myšlence Ruska jako přirozeného těžiště všech sjednocovacích snah slovanských národů. Když začalo být zřejmé, že tyto myšlenky jsou prakticky neuplatnitelné, začaly se rozvíjet další dvě školy: novoslovanská a eurasijská; přičemž právě posledně jmenovaná škola má pro naše zkoumání zásadní význam.

Eurasijská škola a její zastánci tvrdí, že Eurasie je geopolitická entita, která se liší jak od Evropy, tak i od Asie. Eurasijská škola se tím dostávala do střetu se „zapadníky“, kteří vehementně podporovali zapojení Ruska do

evropské politiky, neboť Rusko pokládali za neoddělitelnou součást starého kontinentu.

Převážná část současné geopolitické debaty v Rusku se týká téhož problému. „Co je Rusko?“ a „Kde je Rusko?“ jsou klíčové otázky, které chce ruská geopolitika zodpovědět. Zbigniew Brzezinski k tomu dodal, že „další zpoždění při hledání realistických odpovědí na tyto dvě otázky, se kterými je postimperiální Rusko konfrontováno, by mohlo mít katastrofální následky“.²⁾

Ruská geopolitika však na tyto otázky neodpovídá jedním hlasem. Právě naopak: nabízí celou škálu názorů, které se pohybují v rozmezí od nejumírnějších hodnocení možností dnešního Ruska až po dlouhodobé plány na vytvoření ruské hegemonie ve světě.

Velice hrubě lze názory prezentované v ruské geopolitice rozdělit na dvě skupiny. První kategorii bychom mohli nazvat „postimperiální školou“ a druhou „školou obnovy impéria“.³⁾ Magickým slůvkem obou těchto proudů je „jak“. Postimperialisté se ptají: „Jak je třeba zacházet s postimperiálním Ruskem a jak z něj lze učinit stabilní regionální mocnost?“ Druhá skupina politologů si klade zcela odlišnou otázku: „Jak může Rusko dosáhnout obnovy impéria v jeho bývalé nádehe?“

Množství západních analýz má tendenci připisovat škole obnovy impéria pouze marginální význam. To je však fatální chyba, neboť role této školy v současné ruské politologii i v politické praxi by neměla být podceňována. Její význam je pravděpodobně výrazně větší než vliv nepopulárního postimperiálního myšlení.⁴⁾

Zmíňme jen několik významných představitelů obou škol. Z politologů, kteří reprezentují postimperiální směr a jejichž myšlenky se zdají přijatelné i pro hlavní proud západní geopolitiky, lze na prvním místě jmenovat V. L. Cymburského. Mezi jeho geopolitickými statěmi vyniká *Ostrov Rusko*.⁵⁾

Rusko není přirozeně podle Cymburského geografickým ostrovem. Autor se pouze metaforicky snaží vyjádřit, že Rusko je od germánsko-románské Evropy odděleno tzv. „územními průlivy“ (které jsou v podstatě oblastí označovanou jako *cordons sanitaires*). Tento fakt podle Cymburského zůstával dlouho nepochopen, a ruští carové se proto již od 17. století snažili překonat insulární charakter Ruska a usilovali tak nevědomě o aplikaci teorie heartlandu.

V důsledku toho došlo k záměně skutečného charakteru Ruska jako ostrova výrazně odděleného od Evropy za představu Ruska jako evropské mocnosti a Rusko se stále znovu a znovu zaplétalo do evropských záležitostí. Dlouhodobé udržení Ruska v Evropě je však podle Cymburského nemožné, neboť by tak s velkou pravděpodobností došlo k naru-

šení a následnému zničení evropské mocenské rovnováhy.

V situaci po skončení studené války Cymburskij navrhuje dvě zásadní opatření:

- Rusko se musí vzdát všech teritoriálních ambicí v Evropě, neboť územní průlivy na Západě jsou za současné mocenské konstelace nedosažitelné.

- Je nutno se soustředit na oblasti, které jsou vitální pro ruskou bezpečnost. Mezi nimi vyniká zejména Střední Asie a dálnévýchodní provincie.

Podobný přístup volí i Vitalij Třetjakov. Říká, že „pokud se chce Rusko udržet v Evropě, musí se stát asijskou velmocí.“⁶⁾ Třetjakov se nicméně nedomnívá, že je nutné úplně opustit Evropu. Rusko musí podle něho soustředit svou pozornost na vytvoření nové zahraniční politiky vůči Asii. Mělo by navázat úzké vztahy s Indií a Japonskem. Kromě toho by Rusko mělo urychleně najít odpověď na největší nebezpečí na východě, tj. čínskou expanzi do přilehlých ruských regionů.

Naproti tomu jedním z nejhrolivějších, až fanatických zastánců školy obnovy impéria je Aleksandr Dugin, známý ruský filosof a politolog. Jeho Základy geopolitiky (Osnovy geopolitiky) jsou skvělým příkladem současného ruského imperiálního myšlení.⁷⁾ Ačkoliv mnozí západní politologové odmítají brát jeho geopolitické teorie vážně a domnívají se, že nemá smysl se seriózně zabývat jeho pracemi, lze jmenovat několik důvodů ve prospěch zevrubné analýzy Duginových úvah:

- Jak již bylo řečeno výše, má škola obnovy impéria – a na Západě to může znít jakkoliv absurdně – velký vliv na politickou elitu Ruska.

- Pokud se nám navíc podaří zbavit Duginovy texty jejich filosoficko-mystického hávu, zjistíme, že jeho myšlenky jsou takřkajíc zrcadlovými obrazy geopolitiky mnohých západních politologů.⁸⁾

- Do třetice nelze pominout fakt, že v případě širšího uplatňování Duginových myšlenek v praxi by mohlo dojít k destabilizaci celé oblasti SNS i přilehlých regionů. Některé z jeho úvah pak zdůvodňují nárok Ruska na hegemonii a zpochybňují suverenitu i stávající hranice mnohých zemí – mezi nimi na prvním místě nezávislost Ukrajiny.

Pro Dugina jsou Rusové jedinečným národem, který je předurčen ke zvláštnímu poslání ve světových dějinách. Rusové jsou navíc národem imperiálním, a proto nelze mluvit o Rusku, aniž bychom zmínili impérium. Dugin striktně odmítá představu Ruska jako regionální mocnosti: Rusko se nemůže zabývat úkoly menšími než globálními.

Dugin používá klasické termíny tellurokracie (neboli kontinentální moc) a thalassokracie (mořská moc) a zároveň tvrdí, že Rusko je typickou tellurokracií. Sřety mezi tellurokratickou a thalassokratickou mocí pak jsou podle Dugina jednou z hlavních charakteristik světových dějin. Ruským úhlavním nepřítelem nutně zůstávají i nadále Spojené státy jakožto největší thalassokracie.

Úvahy na toto téma nejsou v geopolitice ničím novým, avšak Dugin analyzuje ruskou situaci velice podrobně, přidává mystické prvky (hoví o sakrální geografii) a činí tím svou teorii velice poutavou pro současnou

Tyto tři mapy zachycují geopolitický vývoj od počátku devadesátých let 20. století.

Mapa č. 1 znázorňuje ústup Ruska z imperiálních pozic zejména ve východní Evropě a ve Střední Asii, avšak určitému geopolitickému tlaku je Rusko vystaveno i na Dálném východě.

Mapa č. 2 představuje oblasti, které mají klíčový význam pro stabilizaci Ruska v nové geopolitické konstelaci. Na významu těchto oblastí se víceméně shodují oba dominantní geopolitické směry současného Ruska.

Mapa č. 3 znázorňuje Duginovu představu konsolidace impéria navenek: Vytvoření osy Moskva–Berlín, Moskva–Tokio a Moskva–Teherán.

ZEMĚMI SVĚTA

ruskou elitu. Pokud chce Rusko v tomto souboji souše proti oceánu zvítězit, musí podle něj sjednotit pod svým vedením nejmocnější státy eurasijské oblasti. Proto navrhuje, aby se ruská zahraniční politika zaměřila na vytvoření tří os: Moskva–Berlín, Moskva–Tokio a Moskva–Teherán (viz mapa č. 3).

Současně by mělo Rusko konsolidovat své „vnitřní“ impérium. Nepřekvapí, že Dugin do vnitřního impéria zahrnuje Ukrajinu (která „musí být strategickou projekcí Moskvy na západě a na jihu“.⁹⁾ Další důležitou oblastí je Střední Asie – nejsnadnější přístupová cesta k Indickému oceánu. Ruský úspěch ve Střední Asii by nadto mohl oslabit Turecko, blízkého spojence USA.

Význam školy obnovy impéria podtrhuje i fakt, že jejím výrazným přívržencem je Alexej Mitrofanov, předseda Výboru Státní dumy pro otázky geopolitiky. Také on navrhuje definitivní ukončení existence postupimského systému a vytvoření osy Berlín–Moskva–Tokio jako bariéry proti hegemonii Spojených států.

Závěr

Pokud bychom použili vojenskou terminologii, mohli bychom říci, že Rusko se nachází uprostřed akademické geopolitické bitvy. Tato bitva trvá od počátku devadesátých let a její konec ještě nelze předvídat. Co je však již nyní zřejmé, je fakt, že průměří mezi soupeřícími geopolitickými proudy je více než nepravděpodobné. Všechny geopolitické školy v Rusku používají sice tutéž metodologii, ale vycházejí z různých premis, a proto docházejí k rozdílným, často neslučitelným závěrům. Avšak dříve či později se některý směr prosadí jako dominantní. Je třeba mít na paměti, že tento vývoj bude úzce spojen se změnami ruské politické scény a bude mít zásadní význam pro ruskou zahraniční politiku.

¹⁾ Srov. Ignatow, A.: Geopolitische Theorien in Rußland heute, Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien, Köln 1998.

²⁾ Brzezinski, Z.: Living with Russia, National Interest č. 61, podzim 2000, <http://www.nationalinterest.org/issues/61/Brzezinski.html>

³⁾ Přirozeně se nejedná o ucelené myšlenkové školy v užším slova smyslu, ale spíše o myšlenkové proudy v rámci geopolitiky.

⁴⁾ Obnova impéria je evergreenem mezi pravicovými i levicovými extremisty. Geopolitikou se zabývá jak vůdce ruských komunistů G. Žjuganov, tak i představitel Liberálně demoraktické strany Ruska V. Žirinovskij.

⁵⁾ Cymburskij, V., L.: Ostrov Rossija. Perspektivy rossijskoj politiky, Polis č. 5, 1993. Cymburského úvahy na toto téma lze najít i v Cymburskij, V., L.: Ostrov Rossija. Cikly pochiščeniya Evropy, <http://www.russ.ru/antolog/inoe/cymbur.htm>.

⁶⁾ Treťjakov, V.: To stay in Europe, Russia must become an Asian power, Limes, 10. října 2000, str. 149–151.

⁷⁾ Dugin, A.: Osnovy geopolitiki, <http://arctogia.com/public/osnovygeo/>

⁸⁾ Tato podobnost je tak zřejmá, že si jí nelze nevšimnout. Např. Oskar Krejčí velice trefně srovnává Základy geopolitiky s Brzezinského Velkou šachovnicí. Viz Krejčí, O.: Geopolitika střeoevropského prostoru, Ekopress, Praha 2000.

⁹⁾ Dugin, A.: op. cit., část V, odstavec 4.4 (Probléma suverennoj Ukrajiny).